

Др Душан Пророковић*

ГЕОПОЛИТИКА АРКТИКА: КА НОВОМ ОДНОСУ ТАЛАСОКРАТИЈЕ И ТЕЛУРОКРАТИЈЕ

Сажетак

Кроз геополитичке концепције развијане од друге половине 19. века до данас однос таласократије и телурократије је сагледаван уз константу да континентални Heartland нема отворени приступ Светском мору. Топљење северне ледене капе и отварање арктичких поморских рута мењају ову тезу и изискују преиспитивање постојећих концепција. Северни ледени океан постаје део Светског мора у пуном смислу те речи, а досадашње класификације геополитичких целина постају до некле превазиђене и нефункционалне. У новим околностима Heartland добија директан приступ Светском океану, функција Rimland-а је ограничена, централне области Сибира више неће бити део Hinterland-а, а Русија и Кина јачају своју таласократску димензију. Последице климатских промена на Арктику доводе у питање досадашњи однос таласократије и телурократије. Како на овом простору буде долазило до ширења Светског мора, тако ће се све више говорити о међусобном односу таласократских сила на које ће у већој или мањој мери утицати њихова ближа или даља телурократска прошлост.

Кључне речи: таласократија, телурократија, климатске промене, Heartland, Rimland, Арктик, Светско море.

* Институт за међународну политику и привреду у Београду; предавач на Факултету за дипломатију и безбедност у Београду.

1. ТАЛАСОКРАТИЈА И ТЕЛУРОКРАТИЈА: ДВА УГЛА ГЛЕДАЊА НА ГЕОПОЛИТИЧКЕ ИНТЕРЕСЕ

Амерички адмирал Алфред Мехен (Alfred Thayer Mahan) међу првима је истакао важност поморске моћи једне земље и поставио темеље за даља теоријска разматрања концепта таласократије. Његов закључак је да „морско царство без сумње представља светско царство“¹⁾, односно да је таласократија надређена телурократији. Држава која увећава потенцијале за контролу Светског мора ће и управљати процесима у међународној политици, а од глобалног лидерства ће имати велику корист. Он наглашава да море није препрека, већ пут за ширење утицаја (економског, војног и политичког) и да ће се државе које то не схватају врло брзо наћи изоловане.²⁾ Још од Пунских ратова је кључне победе остваривала страна која је била у стању да контролише поморске путеве и луке, а те победе су представљале увод у стварање империја дугог трајања. Без преваге на мору, немогуће је победити у „великим биткама“ које одлучују ратове.³⁾ Мехен је сматрао да САД имају *поморску судбину*, која је могла бити остварена применом две различите стратегије, при чему су обе на првом месту истичале неопходност сарадње са Великом Британијом. У својој првој стратегији предвиђа кооперацију и усаглашавање интереса између САД, Велике Британије, Немачке и Јапана, иако истовремено упозорава да се морају спречити: а) експанзионистичке тежње Јапана на Пацифику; б) немачке тежње ка развоју морнарице и поморске претензије. Другу стратегију опредељује принцип да „одбрана сопствене обале почиње од обале непријатеља“.⁴⁾ Зато је неопходно развући такозвану „стратегијску анаконду“ којом ће се простор непријатеља „давити“.

Различитиост поморског и континенталног даље разрађује Карл Шмит (Carl Schmitt), дајући му нови садржај. Шмит представља светску историју као континуитет борбе између континентал-

1 Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783*, Little, Brown and Company, Boston, 1890, стр. 25.

2 Исто, стр. 25–89.

3 Исто, стр. 138, 513–514.

4 Исто, стр. 6–8.

них и поморских држава, за њега је то „исконски антагонизам“.⁵⁾ За разлику од Мехенове тврдње о могућности успостављања „одрживе Светске империје“, Шмит конструише појам „плуриверзум“, којим објашњава да један поредак не може постојати, односно да једна држава никада неће бити довољно моћна да намеће своју вољу кроз успостављање „универзума“.⁶⁾ Основа „плуриверзума“ су различити карактери различитих великих простора и водећих великих сила. Са једне стране су таласократске, а са друге телурукратске силе. Код првих преовлађује „номос мора“, а код других „номос земље“⁷⁾.

Уколико се Мехенова поставка може посматрати као теоријска, Шмитово објашњење нуди посебан методолошки оквир за објашњавање међународних односа. То је нови пут за научна истраживања и сагледавање историјских догађаја кроз дуализам два номоса, односно таласократије и телурукратије. Шмит не анализира значај „велике битке“, већ трајни антагонизам, његов поглед на међународне односе је холистички и укључује читав низ фактора и параметара чије садејство усмерава процесе.⁸⁾ Одлуке појединаца, ма колико велике војсковође били, нису те које обликују

5 Карл Шмит, *Номос земље у међународном праву: Ius Publicum Europaeum*, Федон, Београд, 2011, стр. 49–50; Карл Шмит, „Земља и море, сазерцање светске историје“, у: Александар Дугин, *Основи геополитике*, књига 2, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 262–274.

6 Norbert Campagna, *Carl Schmitt. Eine Einführung*, Parerga, Berlin, 2004, стр. 249.

7 Појам „номос“ он преузима из грчког језика и објашњава га тројако: прво, као узимати, заузимати, освајати (од именице *номос*); друго, као поделу и расподелу узетог (од глагола *немеин*); и треће, као искоришћавати, експлоатисати. За њега је *номос* сложен трофазни процес уређивања, који подразумева: заузимање – расподелу – искоришћавање. Ове три фазе уређивања дају сваком *номосу* облик, унутрашњу структуру, организацију и место у простору. Упооређујући различите *номосе*, Шмит долази до закључка да се они могу груписати на *номосе земље* и *номосе мора*. Они су међусобно супротстављени, а разликују се и народи који их насељавају. Док су у *номосима земље* углавном настањени седелачки народи, у *номосима мора* живе номадски. Зато су то две различите и међусобно неспојиве цивилизације. Копнене цивилизације, које насељавају *номос земље*, везане су за земљу, фиксирани, одликује их сталност, непромењивост, што рађа конзервативизам. Морске цивилизације, које насељавају *номос мора*, несталне су, подложне сталним променама, са флуидним системом вредности, што их чини покретљивијим и динамичнијим, оријентисаним ка сталном развоју. Carl Schmitt, „Raum und Grossraum im Völkerrecht“, *Zeitschrift für Völkerrecht*, Duncker & Humblot, Berlin, Vol. 24/1940, стр. 179.

8 О холистичком приступу више у: Břetislav Fajkus, *Filosofie a metodologie vědy. Výchov, současnost a perspektivy*, Academia, Praha, 2005, стр. 125–129; Jiří Šubrt, „Individualismus versus holismus. Nástin pokusu o řešení teoretického dile-

историју, већ историјска искуства обликују одлуке које појединци доносе. Због тога се у анализи интереса великих сила, кључних актера међународних односа, користећи Шмитову методологију могу употребити различите методе за научна истраживања: анализа, синтеза, генерализација, дедукција, индукција итд.⁹⁾

Било да су их користили као теорије или методолошке оквире, концепте таласократије и телурократије су даље развијали многобројни теоретичари. Хелфорд Мекиндер (Halford Mackinder) је први понудио разрађену варијанту таласократске теорије, усмерену на дугорочну изолацију телурократских фактора. Мекиндер пише о „географској осовини историје“ (*Pivot Area*), простору над којим је неопходно успоставити контролу како би се усмеравали процеси у међународној политици. Он уводи појам Светско острво, које се састоји од шест региона, међу којима је најважнији Heartland.¹⁰⁾ Прецизно набраја шта принцип да „одбрана сопствене обале почиње од обале непријатеља“ подразумева.¹¹⁾ Овладавати Heartland-ом зато постаје најважнији, стратешки задатак сваке силе која има амбицију за глобалном доминацијом. Један од начина је успостављањем контроле над Унутрашњим полумесецем (*Inner Crescent*), подручјем које окружује Heartland. Радови Мехена и Мекиндера имали су огроман утицај на дело Николаса Спајкмена (Nicholas Spykman). У свом геополитичком виђењу света, Спајкмен прихвата Мекиндеров закључак о постојању Heartland-а, али већу пажњу обраћа на Rimland који се протеже од Скандинавије, преко дела западне и средње Европе, целокупне источне Европе, Блиског истока, Индије, југоисточне Азије и Кореје. Он се „обмотава“ око Евроазије као „стратешка анаконда“.¹²⁾

Сол Коен (Saul Cohen) даље развија Спајкменову тезу. Он разликује и регион Hinterland-а – унутрашње континенталне средине, која је удаљена од обале и потпуно оријентисана на копно.

matu“, *Sociální studia*, Katedra sociologie FSS MU, Brno, č. 1, 2012, стр. 30; Jan Smuts, *Holism and Evolution*, Greenwood Press, Westport (Connecticut), 1973.

- 9 О различитим методама више у: Евгений Ушаков, *Введение в философию и методологию науки*, КноРус, Москва, 2008, стр. 162–185.
- 10 Halford Mackinder, *Demokratski ideali i stvarnost*, Metaphysica, Beograd, 2009, стр. 82–83.
- 11 Halford Mackinder, „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, The Royal Geographical Society, London, Vol. 23, No. 4, 1904, стр. 421–437.
- 12 Nicholas Spykman, *America's Strategy in World Politics. The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Co., New York, 1942, стр. 17.

Уколико се не дозволи приступ држава Hinterland-а приобаљу и, последично, Светском мору, спречава се њихов динамичан развој. Такође, Коен за Блиски исток уводи појам Зона потреса (конфликта) (*Shatterbelt*), пошто је то међупростор који се налази између два главна геостратешка региона.¹³ Коен закључује да је неопходно фокусирати се на *Shatterbelt*, а да су сви остали делови *Rimland*-а ипак мање значајни.¹⁴

Насупрот таласократији, већ почетком 20. века се јављају и прве телурократске теорије, најпре у Немачкој и Русији. Фридрих Рацел (*Friedrich Ratzel*) утврђује појам животног простора (*Lebensraum*) неопходног да би се обезбедило прехранивање, становање и размножавање.¹⁵ Фридрих Науман (*Friedrich Naumann*) предлаже формирање економске супердржаве са називом *Mitteleuropa*, кроз установљавање једне институционалне надструктуре која би обухватала целокупну средњу Европу у форми конфедерације, у којој би Немачка имала централну улогу.¹⁶ Таква целина би представљала једну од четири најмоћније светске силе.¹⁷ Слично као и Шмит размишља Карл Хаусхофер (*Karl Ernst Haushofer*), који као „велике просторе“ види четири панрегиона: Евроафрика, Панруссија (заједно са Персијом и британском Индијом), Панамерика (Јужна, Централна и Северна Америка) и Далекоисточне области (које у свој састав укључују и Аустралију са Океанијом). По њему, ти региони се карактеришу одређеном унутрашњом политичком структуром, економском компатибилношћу и идејном блискошћу. Унутар панрегиона доминирају северни народи и земље, па се тако и профилишу четири светске суперсиле: Немачка, Русија, САД и Јапан.¹⁸ Уместо да Немачка буде део *Rimland*-а и тако послужи за најпре изолацију, а затим и освајање *Heartland*-а, телурократе размишљају о повећавању укупних потенцијала моћи и игрању важније улоге у међународној политици.

13 Saul Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, Random House, New York, 1963, стр. 62–65.

14 *Исто*, стр. 86.

15 Peter Schöller, „Geopolitische Versuchungen bei der Interpretation der Beziehungen zwischen Raum und Geschichte. Eine kritische Bilanz der Konzeptionen und Theorien seit Friedrich Ratzel“, In: Dietrich Denecke, Klaus Fehn (Hrsg.), *Geographie in der Geschichte*, Franz Steiner, Erdkundliches Wissen, Heft 96, Wiesbaden, 1989, стр. 73–81.

16 Friedrich Naumann, *Central Europe*, A. A. Knopf, New York, 1917, стр. 252–256.

17 *Исто*, стр. 182.

18 Andreas Dorpalen, *World of General Haushofer: Geopolitics in Action*, Farrar & Rinehart, New York, 1942, стр. 94–231.

Слично констатују и руски теоретичари од друге половине 19. века конструишући концепт евроазијства. На радове Николаја Данилевског (*Николай Яковлевич Данилевский*) наставља се Николај Трубецкој (*Николай Сергеевич Трубецкой*) који инсистира на дуалности цивилизација – европске и евроазијске. Он, дакле, не помиње таласократију и телурократију, али наводи да смо сведоци „гигантоманијских, у суштини расистичких претензија романско-германског света на то да буде мерило културе и прогреса“¹⁹⁾, усмерених против осталих културних типова човечанства. Петар Савицки (*Пётр Николаевич Савицкий*) конкретизује ове закључке, за њега је Русија-Евроазија самостална цивилизацијска јединица, посебна етнографска, привредна, историјска целина, специфичан географски регион у свету. Она је самобитна и самодовољна, представља свет за себе и зато, када говори о њој, употребљава ковануцу *месторазвој*, јер је то географска целина у којој се сједињују социјално-политичка средина и њена територија.²⁰⁾ Оно што таласократија означава као Heartland, Савицки посматра сасвим другачије и даје му нови смисао. За њега су руска историја и руска природа међусобно повезане и зависне категорије.²¹⁾

Александар Панарин се фокусира на гекултурне аспекте евроазијске идеје. Он сматра да је Русија особита цивилизацијска и гекултурна творевина – синтеза руско-православне и туркијско-исламске духовне парадигме, и да као таква може да служи за образац дубљих и ширих интеграционих пројеката у Евроазији. Поред туркијско-исламског фактора, Панарин као саговорника руске цивилизације у процесу евроазијских интеграција види и Индију и њен хиндуистичко-будистички гекултурни простор. Руско-индијски савез, по њему, „поседује колосални антихегемонистички потенцијал“, а уз то, на овај начин се може одвратити „муслиманство од западњачке јереси и њиме надахнутог самоубиственог пиратства, и да га поново генеришу у систем велике континенталне синтезе.“²²⁾ Ренесансу руске телурократије је најавио Александар Дугин у последњој деценији 20. века, понудивши најсвеобухватнији поглед на руске геополитичке иза-

19 Александар Дугин, *Основи геополитике*, књига 1, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 82.

20 Milan Subotić, *Put Rusije – evroazijsko stanovište*, Plato, Beograd, 2004, стр. 23.

21 Petr Savickij, *Šestina světa. Rusko jako zeměpisný a historický celek*, Melantrich, Praha, 1933, стр. 10.

22 Александр Панарин, *Глобальное политическое прогнозирование*, Алгоритм, Москва, 2002, стр. 230, 279.

зове данашњице. „Руско питање“ је за њега чисто геополитичко питање, које се може решити само „геополитичком револуцијом“. Својеврсно „пробијање“ и „пресецање“ Унутрашњег полумесеца и/или Rimland-а за њега је императив у спољнополитичком наступу Русије, и у том контексту треба тежити стварању стратешке хоризонтале Берлин-Москва-Токио.²³⁾

Поборници телурократије се јављају у готово свим европским државама, а најпродуктивнији су француски аутори. Међутим, посебну пажњу привлачи нови кинески приступ, оличен у стратегији „Један појас-један пут“. „Стварање економског појаса представљало би комбиновање геоекономских чинилаца кинеске телурократске перспективе са елементима меке моћи и безбедности.“²⁴⁾ Ослањајући се на економске инструменте, Кина даје нови импулс за развој и утемељење телурократије.

Због тога, после фазе асиметричне једнополарности, у којој су континенталне силе имале подређену улогу, а Rimland се налазио под чврстом политичком контролом САД, сада присуствујемо сасвим обрнутом процесу. Континенталне силе не желе да у било ком погледу зависе од таласократских. Зато се борба између таласократије и телурократије наставља, било да их посматрамо као теоријска становишта или методолошке оквира. Једна од карактеристика те борбе јесте и да се одвија у раније дефинисаним теоријско-методолошким оквирима. Она је пре свега приметна на географском простору Rimland-а. Међутим, питање је да ли се у том оквиру може дугорочно посматрати и будући однос таласократије и телурократије, уколико се у виду имају климатске промене и повећавање површине Светског мора.

2. КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ И АРКТИК НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА

Повећавање просечне годишње температуре на планети, промене у облачности, промене атмосферских циркулационих схема и повећано загревање океана сунчевим зрацима доводе до стал-

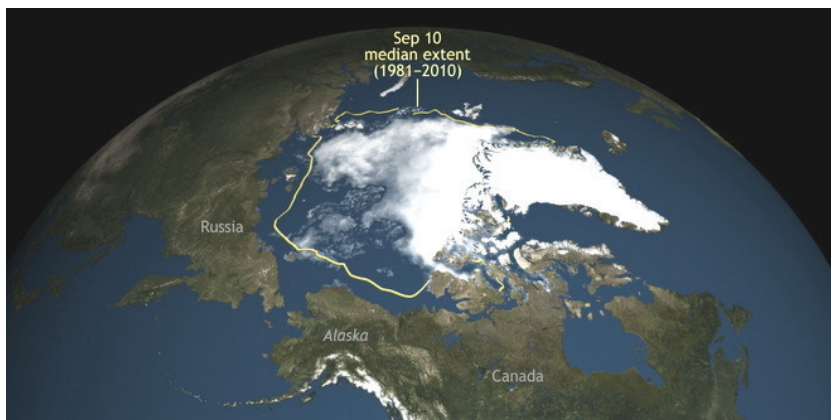
23 Александар Дугин, *Основи геополитике*, књига 1, нав. дело.

24 Иван Зарић, „Евроазијска геополитичка и геостратегијска перспектива Народне Републике Кине“, у: *Србија и евроазијски геополитички простор* (ур. Миломир Степић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 221–222.

ног топљења северног леденог покривача. Стопа смањења површине под ледом је у периоду између 1979. и 2000. године износила 6,4% по деценији, за период 1979-2004. године је била 7,7%, а за период између 1979. и 2006. године 8,4%. Количина леда у Северном леденом океану је све мања, рекордно топљење леденог покривача на Гренланду је забележено 2010. године, годину дана касније је констатовано како се руб леденог покривача у Карском мору удаљио од обале за 700-800 км, а 2012. године је укупна количина леда на Арктику достигла историјски минимум.²⁵⁾ Узимајући у обзир само последњу деценију, смањење леденог покривача у септембру, када лед има минималну површину, било је 18%.²⁶⁾ (карта 1)

Карта 1:

Смањивање леденог покривача на Арктику 1981-2010. године

Извор: Arctic Sea Ice News&Analysis, Colorado, 2016. <https://inside.org/arcticseaicenews/2016/12/arctic-and-antarctic-at-record-low-levels/>, 28/12/2016.

Према подацима америчког Националног центра за податке о снегу и леду (*National Snow & Ice Data Center*) 2016. године су уочени слични процеси као и четири године раније, па се површина под ледом била смањила на 4,14 милиона км² (у септембру 2012. године је износила 3,39 милиона км²). Директор ове институције Марк Серез (Marc Serreze) закључује да присуствујемо

25 Marco Tedesco et al., „Record Summer Melt in Greenland in 2010“, *EOS, Transactions American Geophysical Union*, John Wiley & Sons, Washington D.C., Vol. 92, Issue 15, April 2011, стр. 126–127.

26 Donald Perovich, Jacqueline Richter-Menge, „Loss of sea ice in the Arctic“, *Annual Review of Marine Science*, Annual Reviews, Pato Alto (California), Vol. 1/2009, стр. 417–441.

„силазном тренду без знакова опоравка“ те да због тога не би био изненађен уколико би 2030. године током летњих месеци Арктик потпуно остао без леда²⁷). Девет година раније прогнозе истог истраживача су биле оптимистичније, пошто је наговештавао да до тога може доћи између 2040-2100. године.²⁸)

Процес топљења северне ледене капе је иреверзибилан, а какве ће последице бити остаје и даље упитно. У обимној студији организације Процене утицаја арктичке климе (*Arctic Climate Impact Assessment*) се наводи да ће доћи и до позитивних и до негативних догађаја. Позитивно је што ће топљењем површинског снега и леда велике површине постати обрадиве или ће уместо данашњих тундри у арктичком појасу расти шуме. Због тога овај део света може у економском смислу представљати један од динамичнијих светских региона у наредном веку. Негативно је што одмрзавањем пермафроста долази до ослобађања нових количина CO₂ у атмосферу, што је претња озонском омотачу.²⁹)

Део научника упозорава да топљење северног леденог покривача треба посматрати у најширем могућем контексту, јер ће оно произвести велике последице по цео свет. Прва последица може бити повећавање нивоа мора. Друга последица је утицај на динамику тока морских струја. Владимир Полеванов наводи да стално топљење леда смањује салинитет воде океана и предвиђа успоравање Голфске струје, што би изазвало драматичне промене

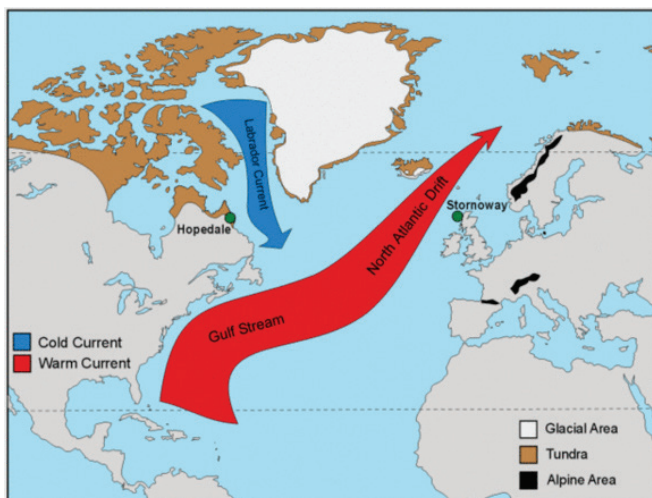
27 „Sea ice hits record lows“, Arctic Sea Ice News&Analysis, *National Snow & Ice Data Center*, Colorado, 2016, <https://nsidc.org/arcticseaicenews/2016/12/arctic-and-antarctic-at-record-low-levels/>, 27/12/2016. До сличних закључака долази и Норвешки метеоролошки институт (*Meteorologisk institutt*) који је током 2016. године на мерној станици Лонгјир (*Longyearbyen*) на острву Свалбарду измерио рекордно високе температуре због чега је наговештено да ће се средња годишња температура кретати око 0°C (просечна температура је од 2000. године износила -6,7°C). Према: „Weather forecast for Svalbard“, *Meteorologisk institutt*, Oslo, 2016, <http://www.yr.no/place/Norway/Svalbard/>, 29/12/2016.

28 Marc Serezze, Marika Holland, Julienne Stroeve, „Perspective on the Arctic's shrinking sea-ice cover“, *Science*, American Association for the Advancement of Science, Washington D.C., Vol. 315, No. 5818/2007, стр. 1533–1536.

29 Arctic Climate Impact Assessment Overview Report, „Impacts of a Warming Arctic: Arctic Climate Impact Assessment“, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, стр. 8–11. Такође, климатске промене у региону Арктика нарушавају до сада успостављену природну равнотежу, што узрокује смањивање или чак нестанак читавог низа биљних и животињских врста. То ће пореметити успостављени ланац исхране и узроковати драматичне промене. Међутим, са друге стране, у новим условима ће ово подручје населити неке нове биљне и животињске врсте, попут разних врста птица, што ће узроковати стварање сасвим новог екосистема.

не у Северној Америци и Европи.³⁰⁾ Успоравање или заустављање Голфске струје донело би Европи осетно смањивање просечне годишње температуре, што оставља последице на низ других области (пољопривреда, транспорт, енергетска безбедност итд.).³¹⁾ (карта 2)

Карта 2:
Голфска струја

Извор: Hjálmar Hátún et al., „Influence of the Atlantic Subpolar Gyre on the Thermohaline Circulation“, *Science*, American Association for the Advancement of Science, Washington D.C., Vol. 309, № 5742/2005, стр. 1842.

- 30 Владимир Полеванов, „Игра в Гольфстрим“, *Око Планеты*, 12. 04. 2012, <http://oko-planet.su/pogoda/listpogoda/page,2,112118-vladimir-polevanov-igra-v-golf-strim.html>. Голфска струја настаје у Мексичком заливу, захваљујући разлици у концентрацији соли и температури воде у морима Кариба и Атлантика. Тако се обезбеђује стални проток топле водене струје дуж европске обале, што има повољан утицај на климу у Европи. Због утицаја Голфске струје клима у Европи је много блажа него у Северној Америци у регионима који се налазе на истој географској ширини. Лондон се налази на истој географској ширини као и канадски Гус беј (*Goose Bay*); сличности са положајем Лондона су и што се налази на ушћу реке у море), али је разлика у просечној годишњој температури велика—док је у престоници Велике Британије то 9,7°C, у месту на Њуфаунленду она износи тачно 0°C. Поред овог примера, може се још навести и како су Париз и Бостон на сличним географским ширинама, као и Рим и Њујорк, а да су климатски услови у овим градовима сасвим другачији.
- 31 Hjálmar Hátún, Anne. B. Sandø, Helge Drange, Brage Hansen, Héðinn Valdimarsson et al., „Influence of the Atlantic Subpolar Gyre on the Thermohaline Circulation“, *Science*, American Association for the Advancement of Science, Washington D.C., Vol. 309, No. 5742/2005, стр. 1841–1844.

Ипак, гледајући из угла овог истраживања, до највеће промене ће доћи у односу између таласократске и телурократске концепције. Топљење Арктика у потпуности мења досадашње приступе, који су, осим неколико изузетака, северну ледену капу посматрали као „замрзнути континент“, који је саобраћајно непроходан, те због тога за глобалну економију и стратегијске потребе великих сила мало важан. Геополитика се фокусира на друге регионе, остављајући Арктик као пасивно подручје, регион који је мало битан за укупне међународне односе.

3. ТАЛАСОКРАТСКИ И ТЕЛУРОКРАТСКИ ПРИСТУП АРКТИКУ: КА НОВОМ ОДНОСУ ИЗМЕЂУ ДВЕ КОНЦЕПЦИЈЕ

Током Другог светског рата двојица америчких теоретичара анализирају значај Арктика за безбедност САД. Први то чини Спајкмен тезом о поларној пројекцији света. Он разматра значај ове области у светлу будућег развоја стратешког ваздухопловства и ракетног оружја. Коришћењем поларног простора раздаљине ка евроазијским копненим просторима значајно би се смањиле.³²⁾ Преко Арктика се може деловати било где у регионима северног Атлантика и северног Пацифика. Остало је само отворено питање како је могуће користити Арктик? Други, Александер де Северски (Alexander de Seversky) закључује да поред таласократске и телурократске димензије, постоји и трећа – аерократска.³³⁾ Северски је своју теорију разрадио „подвлачећи значај Арктика за војну авијацију, закључујући, попут Спајкмена, да је одатле могуће брзо реаговати ка било којој тачки на Планети.“³⁴⁾

Испоставило се да су и Спајкмен и де Северски добро антиципирани значај Арктика, мада до краја нису предвидели (а нису ни могли предвидети) зашто ће његова геополитичка важност расти пола века касније. Климатске промене и топљење леденог покрива-

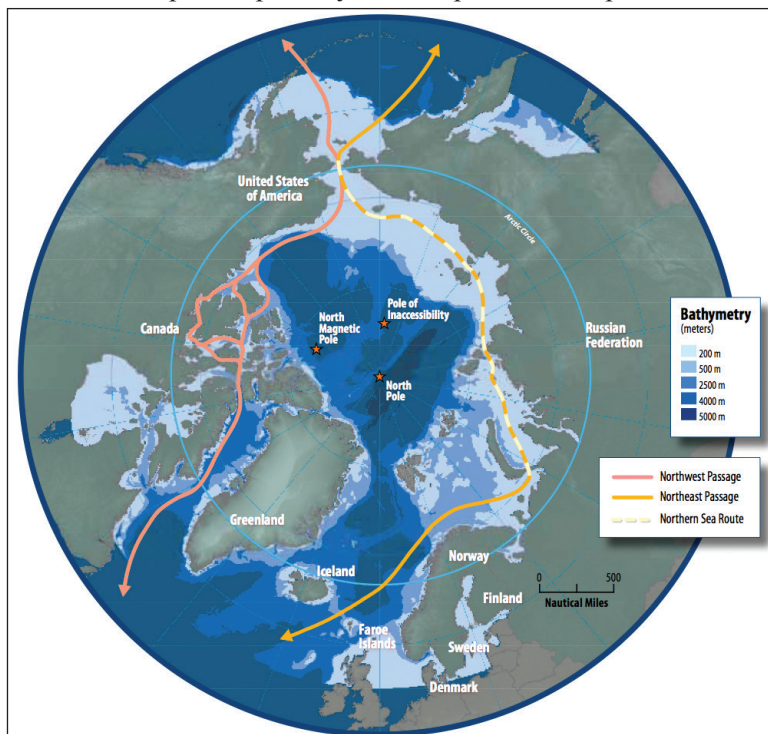
32 Nicholas Spykman, *America's Strategy in World Politics. The United States and the Balance of Power*, нав. дело, стр. 16.

33 Alexander de Seversky, *Air Power; Key to Survival*, Simon and Schuster, New York, 1950.

34 Душан Пророковић, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник; Геополитика, Београд, 2012, стр. 125.

ча стварају сасвим нове услове за развој важних саобраћајних рута и поморских путева од економског и војно-стратегичког значаја. Наиме, кроз воде Арктика пролази најкраћа поморска рута од Пацифика до Атлантика. Кроз територијалне воде Русије се протеже Северни морски пут (СМП, рус. *Северный морской путь*), а Канаде и САД Северозападни пасаж (СЗП, енг. *Northwest Passages*). Обе руте се користе већ неколико деценија, током летњих месеци, када трговачки бродови плове овим коридорима уз пратњу ледоломаца. (карта 3) Када би се (хипотетички) арктичка капа потпуно отопила, у будућности могао би да се отвори и трећи – Трансполарни пут (*Transpolar Passage*) – који би пролазио кроз међународне воде. Тиме би Русија, Канада и САД изгубиле монополски положај у контролисању постојећих саобраћајних коридора.³⁵⁾

Карта 3:
Северни морски пут и Северозападни пролаз

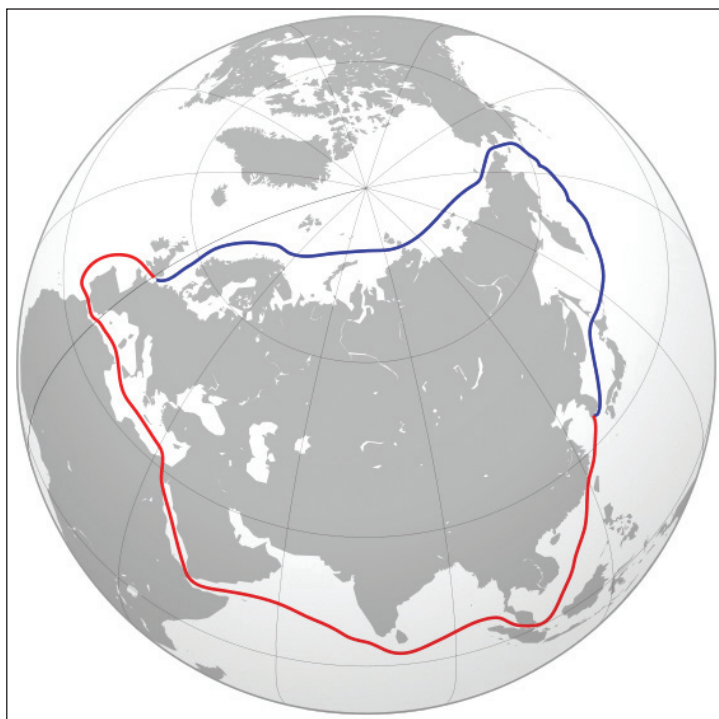
Извор: Sussie Harder, „Arctic marine shipping assessment“, Arctic Council, 2009, http://www.arctic.noaa.gov/detect/documents/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf, 29/12/2016.

35 Исто, стр. 30–35.

Пловидбом кроз СМП „од јапанске Јокохаме до холандског Ротердама се транспорт скраћује са 35-38 на 20-23 дана у односу на пловидбу кроз Суецки канал. Овом саобраћајницом је Владивосток удаљен од Санкт Петербурга око 14.000 километара, док је трасом кроз Суецки канал удаљеност између ове две луке 23.000 километара. Северни морски пут (СМП) представља најкраћу руту између Тихог и Атлантског океана. (карта 4) Први пут у историји је један трговачки брод прошао кроз СМП сам, без икакве пратње, 2010. године превозећи руду из Норилска ка крајњем одредишту.³⁶⁾ Током хладноратовског периода совјетске власти нису дозвољавале пловидбу овом рутом бродовима који су били регистровани у другим земљама. С обзиром да је било немогуће користити СМП без уласка у совјетске територијалне воде, овај правац је остао неискоришћен за развој међународне трговине.

Карта 4:

Упоредни приказ СМП и постојећег коридора од Корејског полуострва до Ламанша кроз Суецки канал

36 Willy Østrem et al., *Shipping in Arctic Waters: A Comparison of the Northeast, Northwest and Trans Polar Passages*, Springer-Verlag, Berlin: Heidelberg, 2013, стр. 15.

Историја међународног трговинског транспорта кроз СМП почела је тек 2009. године, када су два брода натоварена са 700.000 тона терета успешно прошла овом трасом. Такође је забележено да су 2011. године кроз „северни Суец“ реализоване 34 пловидбе, са укупно 900.000 тона превезеног терета. До 15. октобра 2012. године извршено је 38 пловидби у тој години. Према подацима Министарства саобраћаја Руске Федерације, теретни транспорт дуж СМП требало би да до 2020. године порасте на 70 милиона тона годишње.³⁷⁾ Због неповољних климатских услова, овај путни правац је непроходан (залеђен) током већег дела године, а чак и у летњим месецима није безбедно обављати пловидбу без помоћи руске флоте нуклеарних ледоломаца. Проблеми се јављају и због навигације, пошто је Источносибирско море просечне дубине 58 м, Чукотско 88 м, а на појединим гребенима се дубина смањује на свега 8 м.³⁸⁾

„Услед сталног повећавања обима трговинске размене између азијско-пацифичких и европских земаља, великих уштеда које се јављају коришћењем Северног морског пута, као и безбедносних ризика (пирати у Андаманском мору и Аденском заливу) и закочења Суецког канала, очекује се да количина превезеног терета у будућности континуално расте. Поред тога, климатске промене ће чинити своје, па ће отапањем леда у арктичком појасу Северни морски пут све дуже током године бити проходан за трговачке бродове.“³⁹⁾ Такође, требало би имати у виду да пловидба кроз СЗП представља алтернативу проласку кроз Панамски канал. У овом случају уштеде нису као код СМП, поготово ако се ради о транспорту роба из источноамеричких лука, али је зато релација Сан Франциско-Ротердам подједнако удаљена било да се користи СЗП или коридор кроз Панамски канал. (карта 5)

37 Душан Пророковић, „Арктичко питање и утицај на безбедност Европе“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, год. VI, бр. 01/2015, стр. 194.

38 Willy Østrem et al., *Shipping in Arctic Waters: A Comparison of the Northeast, Northwest and Trans Polar Passages*, нав. дело, стр. 14.

39 Душан Пророковић, „Арктичко питање и утицај на безбедност Европе“, нав. дело, стр. 194–195.

Карта 5:

Упоредни приказ СЗП и постојећег коридора од Ротердама до Сан Франциска кроз Панамски канал

Извор: Arctic Monitoring and Assessment Programme, <http://www.amap.no/documents/13/arctic-climate-issues-2011-changes-in-arctic-snow-water-ice-and-permafrost/382>, 30/12/2016.

Већи комерцијални и војно-стратегијски значај води и ка несразмерно већој геополитичкој важности Арктика у будућим деценијама. Северни ледени океан постаје део Светског мора у пуном смислу те речи. Досадашње класификације геополитичких (макро)региона Мехена, Мекиндера, Спајкмена и Коена постају у великој мери превазиђене, а њихове теорије морају бити преиспитане и допуњене. Изолација континенталних сила, а пре свега Русије, развлачењем „стратегијске анаконде“ фактички је немогућа, пошто је руска арктичка обала дуга чак 22.000 километара. Heartland добија директан приступ Светском океану, па је и функција Rimland-а ограничена, а централне области Сибира више нису део Hinterland-а. Вили Устренг (Willy Østreng) наводи да је СМП већ интегрисан у постојећи руски саобраћајни систем, пошто је пловним рекама Јенисеј и Об повезан са 2.270 км удаљеном Трансибирском железницом, а реком Леном са Бајкалско-амурском железницом, преко којих је успостављена веза не само са најважнијим руским градовима, већ и са Кином, Монголијом, Јапаном и Корејским полуострвом.⁴⁰⁾

40 Willy Østreng et al., *Shipping in Arctic Waters: A Comparison of the Northeast, Northwest and Trans Polar Passages*, нав. дело, стр. 17.

Посматрајући из данашње перспективе, може се учинити како се ради о далекој будућности, али понашање арктичких држава указује на то да се иде у сусрет догађајима. Русија, САД, Канада, Данска и Норвешка су донеле одговарајуће државне стратегије којима се јачају војне снаге у овом делу света. То су, пре свега поморске јединице специфичне за арктичке услове, што подразумева изградњу бродова са ојачаним трупом и инвестирање у изградњу нових ледоломаца. Унапређује се и остала саобраћајна инфраструктура, а врше се и неопходне припреме за експлоатацију нафте, гаса, руда и минералних сировина.⁴¹⁾

4. ЗАКЉУЧАК

Топљење северног леденог покривача и отварање пловних путева кроз Северни ледени океан утиче на „ширење“ Светског мора услед чега ће постојеће геополитичке теорије морати бити приспитане. Ипак, ово не значи и да ће геополитичка методологија изгубити на значају. Таласократски и телурократски оквири остају подесна оруђа за истраживање међународних односа и међународне безбедности. Heartland више неће представљати континенталну целину са северне стране „оковану ледом“, већ ће његов северни сектор бити виталан део, посредством кога ће добити несметани приступ Светском мору. Ово у првом реду може условити да две арктичке земље са најдужом обалом – Русија и Канада – постану нове (и) таласократске силе. Како ће оне искористити шансу која им се пружа тешко је предвидети. Отворени приступ Светском мору значиће и већи број таласократских импулса ка унутрашњости континента, што ће узроковати и промену досадашњих историјски формираних „номоса“. Месторазвој једне засебне цивилизације ће наставити да постоји, али ће околности његовог даљег обликовања бити сасвим другачије.

Са друге стране, „стратегичка анаконда“ САД постаје нефункционална, па данас водећа таласократска сила или мора да је продужи (анаконда мора „угристи свој реп“ и обмотати целокупну Евроазију) или осмислити сасвим нову геополитичку концепцију за даљу изолацију Русије. Не треба искључити да при оваквом

41 Душан Пророковић, „Арктичко питање и утицај на безбедност Европе“, нав, дело, стр. 196–205.

развоју ситуације, уместо Блиског Истока нови Shatterbelt постану Скандинавија и/или острва у Северном Пацифику.

САД ће у сваком случају остати земља са „поморском судбином“, али Мехенова теза да „морска царство представља светско царство“ ће морати да се сагледава у сасвим новом контексту. Уместо водеће телурократске силе, Русија може да постане држава са израженом и таласократском димензијом, а коришћењем СМП и евентуалног Трансполарног пута ојачаће и таласократска димензија Кине. Борба за „светско царство“ се тако претвара у одмеравање снага не поморских и континенталних моћи, као што је случај у 20. и првој половини 21. века, већ плуриверзума поморских сила. Због различитих историјских искустава која су усмеравала процесе обликовања месторазвоја, вероватно је и да ће се разликовати таласократски приступи различитих великих сила – САД, Русије, Кине, Канаде, Индије и Јапана. Према томе како ће се ови процеси одвијати, тако ће и поменути актери формулисати своје дугорочне глобалне циљеве, дефинисати спољну и безбедносну политику.

Последице климатских промена на Арктику доводе у питање досадашњи однос таласократије и телурократије. Како на овом простору буде долазило до „ширења“ Светског мора, тако ће се све више говорити о међусобном односу таласократских сила на које ће у већој или мањој мери утицати њихова ближа или даља телурократска прошлост.

ЛИТЕРАТУРА

Дугин, Александар, *Основи геополитике*, књига 1, Екопрес, Зрењанин, 2004.

Зарић, Иван, „Евроазијска геополитичка и геостратегијска перспектива Народне Републике Кине“, у: *Србија и евроазијски геополитички простор* (ур. Миломир Степић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 195–230.

Панарин, Александр, *Глобалное политическое прогнозирование*, Алгоритм, Москва, 2002.

Полеванов, Владимир, „Игра в Гольфстрим“, *Око Планеты*, 12.04.2012. <http://oko-planet.su/pogoda/listpogoda/page,2,112118-vladimir-polevanov-igra-v-golfstrim.html>

Пророковић, Душан, „Арктичко питање и утицај на безбедност Европе“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, год. VI, бр. 01/2015, стр. 187–208.

Пророковић, Душан, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник; Геополитика, Београд, 2012.

Ушаков, Евгений, *Введение в философию и методологию науки*, КноРус, Москва, 2008.

Шмит, Карл, *Номос земље у међународном праву: Ius Publicum Europaeum*, Федон, Београд, 2011.

Шмит, Карл, „Земља и море, сазерцање светске историје“, у: Александар Дугин, *Основи геополитике*, књига 2, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 262–274.

Arctic Climate Impact Assessment Overview Report, „Impacts of a Warming Arctic: Arctic Climate Impact Assessment“, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Arctic Sea Ice News&Analysis, *National Snow & Ice Data Center*, Colorado, 2016. <https://nsidc.org/arcticseaicenews/2016/12/arctic-and-antarctic-at-record-low-levels/>

Campagna, Norbert, *Carl Schmitt. Eine Einführung*, Parerga, Berlin, 2004.

Cohen, Saul, *Geography and Politics in a World Divided*, Random House, New York, 1963.

De Seversky, Alexander, *Air Power; Key to Survival*, Simon and Schuster, New York, 1950.

Dorpalen, Andreas, *World of General Haushofer: Geopolitics in Action*, Farrar & Rinehart, New York, 1942.

Fajkus, Břetislav, *Filosofie a metodologie vědy. Vývoj, současnost a perspektivy*, Academia, Praha, 2005.

Harder, Sussie, „Arctic marine shipping assessment“, Arctic Council, 2009, http://www.arctic.noaa.gov/detect/documents/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf

Hátún, Hjálmar, Sandø, Anne B., Drange, Helge, Hansen, Brage, Valdimarsson, Héðinn et al., „Influence of the Atlantic Subpolar Gyre on the Thermohaline Circulation“, *Science*, American Association for the Advancement of Science, Washington D.C., Vol. 309, No. 5742/2005, стр. 1841–1844.

Mackinder, Halford, „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, The Royal Geographical Society, London, Vol. 23, No. 4/1904, стр. 421–437.

Mahan, Alfred Thayer, *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783*, Little, Brown and Company, Boston, 1890.

Makinder, Halford, *Demokratski ideali i stvarnost*, Metaphysica, Beograd, 2009.

- Naumann, Friedrich, *Central Europe*, A. A. Knopf, New York, 1917.
- Østreng, Willy, Eger, Karl Magnus, Fløistad, Brit, Jørgensen-Dahl, Arnfinn, Lothe, Lars, Mejlænder-Larsen, Morten, Wergeland, Tor, *Shipping in Arctic Waters: A Comparison of the Northeast, Northwest and Trans Polar Passages*, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, 2013.
- Petrovich, Donald, Richter-Menge, Jacqueline, „Loss of sea ice in the Arctic”, *Annual Review of Marine Science*, Annual Reviews, Pato Alto (California), Vol. 1/2009, стр. 417–441.
- Savickij, Petr, *Šestina světa. Rusko jako zeměpisný a historický celek*, Melantrich, Praha, 1933.
- Schmitt, Carl, „Raum und Grossraum im Völkerrecht“, *Zeitschrift für Völkerrecht*, Duncker & Humblot, Berlin, Vol. 24/1940, стр. 145–179.
- Schöllner, Peter, „Geopolitische Versuchungen bei der Interpretation der Beziehungen zwischen Raum und Geschichte. Eine kritische Bilanz der Konzeptionen und Theorien seit Friedrich Ratzel“, In: Dietrich Denecke, Klaus Fehn (Hrsg.), *Geographie in der Geschichte*, Franz Steiner, Erdkundliches Wissen, Heft 96, Wiesbaden, 1989, стр. 73–88.
- Serezze, Marc, Holland, Marika, Stroeve, Julienne, „Perspective on the Arctic’s shrinking sea-ice cover“, *Science*, American Association for the Advancement of Science, Washington D.C., Vol. 315, No. 5818/2007, стр. 1533–1536.
- Smuts, Jan, Holism and Evolution*, Greenwood Press, Westport (Connecticut), 1973.
- Spykman, Nicholas, *America’s Strategy in World Politics. The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Co., New York, 1942.
- Subotić, Milan, *Put Rusije – evroazijsko stanovište*, Plato, Beograd, 2004
- Šubrt, Jiří, „Individualismus versus holismus. Nástin pokusu o řešení teoretického dilematu“, *Sociální studia*, Katedra sociologie FSS MU, Brno, č. 1, 2012, стр. 29–44.
- Tedesco, Marco et al., „Record Summer Melt in Greenland in 2010“, *EOS, Transactions American Geophysical Union*, John Wiley & Sons, Washington D.C., Vol. 92, Issue 15/2011, стр. 126–127.

Dušan Proroković

**THE GEOPOLITICS OF ARCTIC:
TOWARDS A NEW BALANCE
BETWEEN THALASSOCRACY
AND TELLUROCRACY**

Resume

Throughout geopolitical conceptions of Alfred Mahan, Halford Mackinder, Nicholas Spykman and Saul Cohen a modern Thalassocratic geopolitical thought was developed. This theory is based on an idea of a long-term isolation of a Heartland through the development of „strategic anaconda“ by controlling Rimland and Hinterland. In contrast, a series of German and Russian authors formulated Tellurocracy theories, basing their research on the different character of continental civilizations. The relationship between the two geopolitical concepts was reviewed in relation to these two theses. However, dramatic climate change and the rapid melting of the northern ice cover are causing the need to gradually reexamine this relationship. To some extent, current theories are becoming outdated and incomplete. This does not mean that geopolitics is losing its significance. Geopolitics is offering a specific methodological frame for studying international relations. The disappearance of the Arctic will mean that Heartland will get a direct access to the World Ocean, meaning that by controlling Rimland it will not be possible to implement the isolation of key continental powers. Northern Sea Route and Northwest passages will become important maritime routes of great commercial and military-strategic importance, posing alternatives to the existing transit routes through the Indian Ocean and the Suez Canal, on the one hand, and the Panama Canal on the other. Arctic states – Russia, USA, Canada, Denmark and Norway have already brought the appropriate national strategies to strengthen military forces in this part of the world (mainly marine-specific for Arctic conditions, which involves the construction of ships with reinforced hull and investment in the construction of the new icebreakers), improving road infrastructure, and carry out the necessary preparations for the exploitation of oil, gas, mining and mineral resources. It is expected that thalassocratic dimension of Russia and China will get stronger and the US will have to reexamine its current geopolitical approach. Looking from the present

perspective it can be assumed that in the future we will see conflict of several thalassocratic powers that will differ on the issue of shaping tellurocratic historical heritage.

Key words: thalassocracy, tellurocracy, climate changes, Heartland, Rimland, Arctic, World Ocean.
